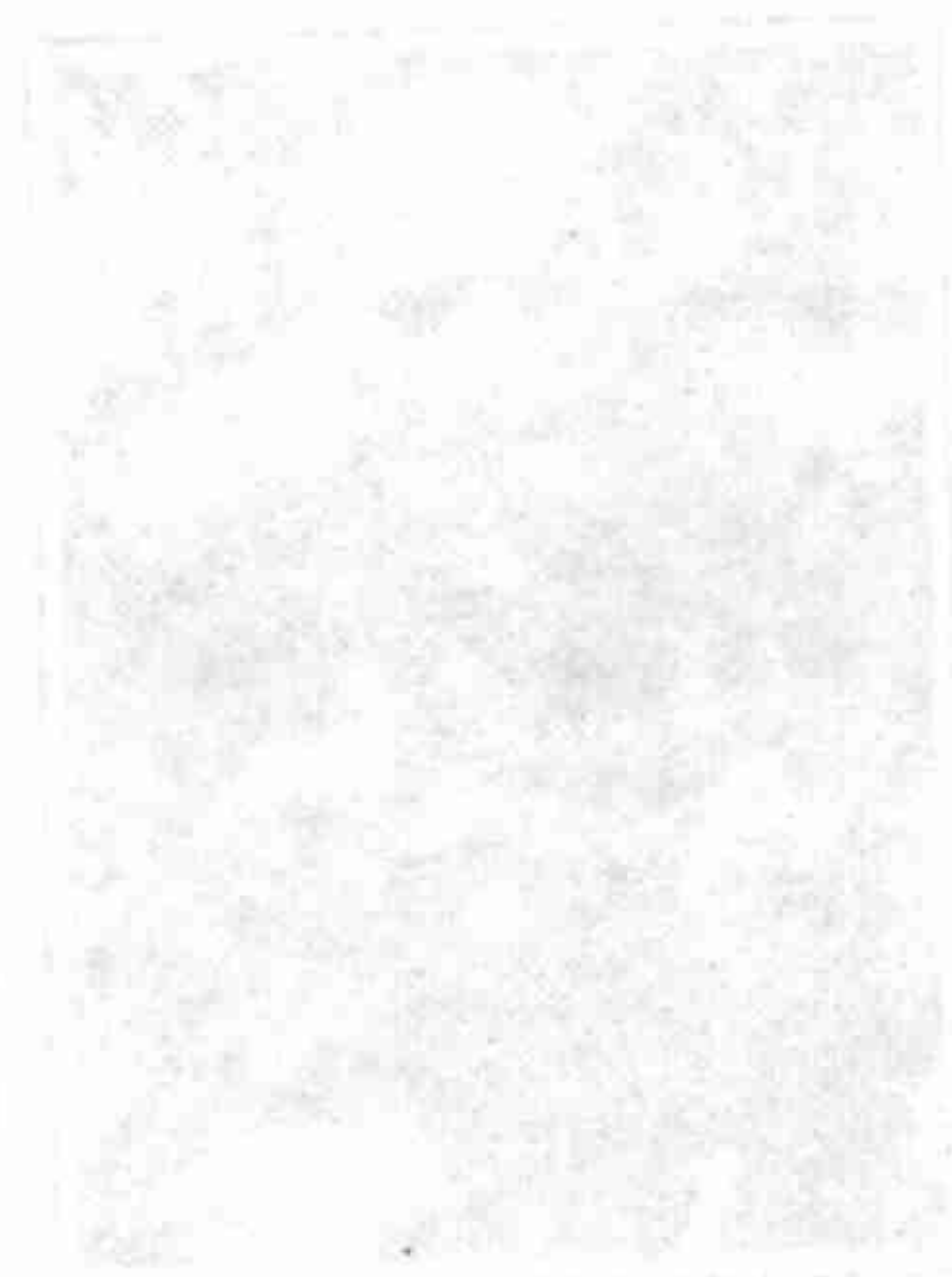
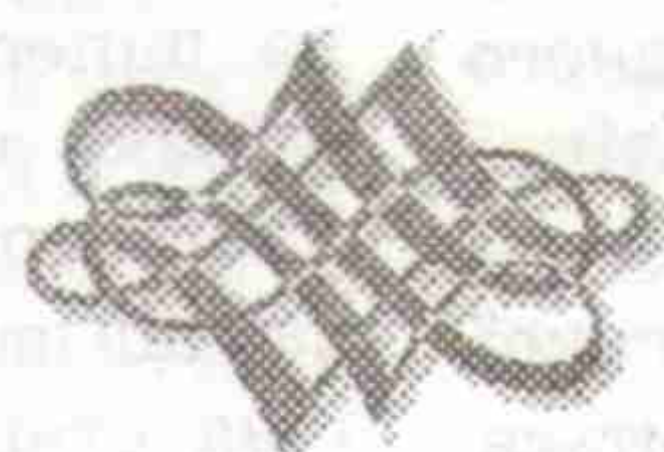

XI

ПАМ'ЯТІ КРАЄЗНАВЦЯ

Винокур І. С. (м. Кам'янець-Подільський)

АРХЕОЛОГ І КРАЄЗНАВЕЦЬ Б. О. ТИМОЩУК

У березні 2003 року не стало науковця, краєзнавця Б.О. Тимощука. Шлях в науку для Бориса Онисимовича Тимощука був складним і нелегким.¹ Народився він 7 квітня 1919 року в с. Лука Троянівського (нині Житомирського) району Житомирської області. В родині сільських трударів він з дитинства

привчився до праці. У 1932 році, закінчивши семирічну школу, Борис Тимощук вступив на факультет робітничо-селянської молоді Житомирського педінституту. Далі продовжив навчання на історичному факультеті цього ж вузу. Після закінчення 3-го курсу, у 1937 році юнака направили учителювати в Одеську область. У 1939 році Б.О.Тимощук заочно закінчив Одеський педінститут. А восени його призвали в армію. У Кронштадті він пройшов школу молодшого комскладу морських десантників. Взимку 1940 р. деякий час перебував у зоні бойових дій під час радянсько-фінляндської війни. А у травні того ж року морських піхотинців, в тому числі і Б. О. Тимощука, відправили до Пінська у Білорусію, де зарахували до складу Пінської військової флотилії. Там і застав Бориса Онисимовича початок Великої Вітчизняної війни. Флотилія з боями відходила по р. Прип'яті до Дніпра. У Києві десантників зняли з кораблів і направили захищати шосе на Васильків.

Під Києвом Б. О. Тимощук потрапив в полон до німців, з якого йому вдалося втекти до рідного села. Але невдовзі у с. Лука місцеві поліцаї видали Б. О. Тимощука гестапівцям, які кинули його до Житомирської а потім – Бердичівської тюрми. У 1943 р. Борис Онисимович переводиться гестапівцями у табір смерті Майданек, а на початку 1944 року – до табору Флосенбург у Баварії, де в квітні 1945 року в'язнів, в тому числі і Б. О. Тимощука, визволили танкісти американської армії. Далі, після проходження спеціальної “фільтраційної” комісії, Б.О. Тимощук ще рік служив у радянській армії.

Лише навесні 1946 року Борис Онисимович повернувся до рідного дому. Він влаштувався землекопом на роботу в археологічну експедицію, яка досліджувала давньоруське Райковецьке городище у Бердичівському районі Житомирської області. Там він пройшов першу “школу” польової археології під керівництвом В. К. Гончарова, В.Й. Довженка, Д. Т. Березовця і М. Ю. Брайчевського.

У 1947 році Борис Онисимович був призначений на посаду наукового співробітника Чернівецького обласного історико-краєзнавчого музею. Саме з цього часу він і розпочав систематичні археологічні розвідки і розкопки на території Північної Буковини. Слід зазначити, що землі вказаного регіону археологічно були майже не вивчені. Археологи часів Австрійської імперії та Румунії лише епізодично проводили розвідкові роботи у регіоні нинішньої Чернівецької області. Тому уже з перших самостійних розвідкових робіт Борис Онисимович започаткував відповідну систему. Проводячи розвідки у Попрутті та у Середньому Подністров'ї, він створює спеціальну картотеку, в якій у хронологічній послідовності фіксує всі відкриті археологічні пам'ятки від палеоліту і до середньовіччя.

Я познайомився з Борисом Онисимовичем Тимощуком у 1948 році, коли навчався на І курсі історичного факультету Чернівецького державного університету. У тому ж році студент 5-го курсу істфаку, а тепер – відомий археолог професор Д.Я. Телегін – запросив мене до участі в археологічній експедиції, яка під керівництвом Б.О. Тимощука проводила розвідкові розкопки у літописному м. Василеві (нині с. Василів Заставнівського району Чернівецької області). У цій експедиції були наукові працівники Чернівецького краєзнавчого музею, а також студенти-історики. Борис Онисимович був не тільки начальником експедиції, а – її душею. Навколо нього гуртувалась молодь, яка розуміла наукові інтереси енергійного і дуже доброзичливого до людей науковця.

Борис Онисимович навчив мене і інших аматорів археології методиці пошуку археологічних пам'яток. При цьому він графічно відтворив на папері схему утворення річкових терас у зв'язку з розміщенням на них пам'яток різних історичних періодів і археологічних культур. Він навчив нас “читати” землю при постановці шурфів і на стаціонарних розкопах. А найголовніше полягало у тому, що ентузіазм археолога-дослідника наче передавався і поширювався серед студентів-археологів-початківців.

Уже на початку 50-х років з'явилися перші наукові публікації Б.О. Тимощука. Вони були присвячені археологічним розвідкам в басейні р. Прут та археологічним пам'яткам літописного Василева.² У цей же час дослідник зосереджує свої наукові інтереси на вивченні старожитностей давніх східних слов'ян і Київської Русі. У 1953-1954 рр. він публікує матеріали про розкопки підкарпатських курганів поблизу райцентру Глибоке³, а також про слов'янські поселення IX-X ст.⁴ Зазначу, що дослідницька діяльність в умовах музею фінансувалась вкрай недостатньо.

Але попри всі труднощі перемагав потяг до нових відкриттів, любов до Буковинського краю, що його за багато років пішки сховає археолог-краєзнавець. Разом з ним у розвідках і розкопках брали участь і студенти-краєзнавці.

Б.О. Тимощук практично без солідної фінансової підтримки з боку Чернівецького обласного історико-краєзнавчого музею організував, починаючи з 1952 р., систематичні дослідження Ленківецького давньоруського городища XII-XIII ст. Я брав участь у цих розвідкових розкопках 1952-1953 рр. Після занять в університеті разом з місцевими школярами ми працювали на території основної, внутрішньої площадки городища, вздовж валу. Були тоді й окремі скептики в музеї, які вважали, що Ленківецьке городище не давньоруське, а значно – пізніше за часом свого функціонування. Але керамічний матеріал, інші побутові речі, відкриті під час розкопок підтвердили, що городище відноситься до XII-XIII ст. Пізніше, у 60-х роках, до участі у дослідженнях цієї унікальної пам'ятки Б.О. Тимощук запросив і відомого російського археолога з Ленінграда П.О. Раппопорта. В результаті проведених досліджень повністю підтвердилась версія про існування давньоруського міста у домонгольський період під Чернівцями. Наприкінці 50-х років Б.О. Тимощук організував стаціонарні розкопки на місці літописного Василева над Дністром. Це була його давня мрія – продовжити дослідження і віднайти основні осередки давньоруського міста. У розкопках 1959-1961 рр. я брав участь, керуючи групами студентів-практикантів історичного факультету Чернівецького держуніверситету. Дослідження привели до сенсаційних результатів. Було відкрито фундаменти давньоруського білокам'яного храму XII ст., а також кам'яні саркофаги з похованнями у притворі, що належали представникам феодальної давньоруської знаті. Серед них був і саркофаг, на зовнішній верхній плиті якого виявлені вирізьблені геометричні фігури. Це, так званий, "вавилон" і давньоруські князівські герби. Борис Онисимович вважає, що у саркофазі був похований архітектор, який керував будівництвом Василівського храму у XII ст. У дослідженнях Василівського храму взяв участь і відомий київський архітектор Г.Н. Логвин. Спільними зусиллями за матеріалами обміру фундаменту вдалося здійснити реконструкцію видатної давньоруської споруди.⁵

У 60-х роках під керівництвом Б.О. Тимощука були проведені стаціонарні розкопки на території пізньосередньовічної Хотинської фортеці.

Результатом цих досліджень стало відкриття найдавнішого фортифікаційного ядра, кам'яного муру датованого другою половиною XIII ст.⁶

Нагромаджені протягом 50-60-х років археологічні матеріали стали основою кандидатської дисертації, яку Б.О. Тимощук успішно захистив у 1967 р. на Вченій Раді Інституту історії АН УРСР. Тема дисертаційного дослідження "Північна Буковина IX-XIV ст. за археологічними дани-

ми". Я був присутній на цьому засіданні. Офіційними опонентами виступили відомі вчені-професори М. Ю. Брайчевський і П. О. Раппопорт. Вони дали надзвичайно високу оцінку праці Б.О. Тимощука, яка вводила в науковий обіг велику кількість раніше невідомих археологічних пам'яток і засвідчила історичні корені східнослов'янського (давньоруського) населення Північної Буковини.

У 1969 році вийшла друком книга Б.О. Тимощука "Північна Буковина – земля слов'янська"⁷. У цій праці дослідник простежив складний шлях розвитку матеріальної і духовної культури населення регіону від найдавніших часів і до середньовіччя. Особливо цікаві такі розділи книги: "Найдавніше населення Північної Буковини", "Слов'яни Північної Буковини", "Північна Буковина в складі давньої Русі". Важливо, що у другій частині книги подано короткі описи слов'янських археологічних пам'яток Північної Буковини. Ця частина праці і сьогодні є важливим джерелом для археологів і істориків.

У 1975 році побачила світ нова праця науковця, присвячена слов'янським "градам" Північної Буковини.⁸ У цій книзі систематизовані нові археологічні матеріали стосовно городищ у Грозинцях, Ломачинцях, Добринівцях і Ревному. Борис Онисимович довів, що слов'янські "гради" з'явилися на території краю переважно у VIII-IX ст. Серед них є і більш рання фортеця VI-VII ст. Гореча, що у південно-східній частині міста Чернівців.

Важливим етапом досліджень історії Північної Буковини стала підготовлена і видана Б.О. Тимощуком у 1976 році монографія, у якій подано періодизацію і хронологію слов'янських старожитностей, загальну характеристику слов'янської археологічної культури Середнього Подністров'я і Буковинського Прикарпаття та соціально-економічний розвиток і політичне становище населення Північної Буковини в V-IX ст.⁹

У 1977 році побачила світ книга про давніх слов'ян на Дністрі, яку Борис Онисимович підготував у співавторстві зі мною.¹⁰ В ній подані матеріали археологічних досліджень пам'яток від рубежу нової ери і до середньовіччя.

Давньоруському Подністров'ю присвячена книжка Б.О. Тимощука, написана у співавторстві з І.П. Русановою.¹¹ У цій праці йдеться про склавинів і антів, тиверців, уличів, які становили основу слов'янських племен регіону. Показано також князівські фортеці та ранньоміські центри, що увійшли до складу Київської Русі. Заклучна частина книги вміщує матеріали про Галицьку Русь та Берладське князівство.

Вершиною наукової творчості Б.О. Тимощука стосовно вивчення і узагальнення матеріалів історії Буковини часів давньої Русі стала його спеціальна фундаментальна монографія.¹² У цій книзі подані: археологічна класифікація давньоруських пам'яток регіону, князівські (державні) фортеці, феодальні (приватно-власницькі) замки і давньоруські міста. Праця завершується розділом, у якому описані відомості про досліджені городища і найважливіші селища Буковини IX-XIV ст.

Проблемі розселення східних слов'ян V-III ст. присвячена праця, яка опублікована Б.О. Тимощуком спільно з І.П. Русановою у 1981 р.¹³ Книга переконливо показує генетичні зв'язки східно-слов'янського населення культури карпатських курганів III-V ст. і ранньосередньовічних слов'ян VI-VIII ст. нової ери.

У 1983 році Борис Онисимович Тимощук блискуче захистив свою докторську дисертацію на засіданні спеціалізованої Вченої Ради Інституту археології АН СРСР у Москві. Темою дослідження був "Общинний устрій східних слов'ян VI-X ст. (за археологічними даними Північної Буковини)"¹⁴. Офіційними опонентами виступили відомі археологи – професори Д.А. Авдусін, В.Д. Баран і В.В. Сєдов. У 1990 р. дисертаційна праця була опублікована у вигляді монографії.¹⁵

В 1993 р. вийшла монографічна праця, написана Б. О. Тимощуком разом з І. П. Русановою.¹⁶ У книзі систематизовані матеріали язичницьких святилищ стародавніх слов'ян. Це дослідження надзвичайно цікаве для істориків духовної культури. Одне з чільних місць у ньому відведено багаторічним дослідженням унікального Збруцького язичницького центру X-XIII ст.

Важливою монографією, у якій синтезовано величезні пласти історії слов'ян є книга Б.О. Тимощука, що опублікована у 1995 р.¹⁷ В ній учений проявив весь свій талант інтерпретатора археологічних і писемних історичних джерел. У книзі розкриті конкретні шляхи соціально-економічного та політичного розвитку східнослов'янського суспільства від VI до XIII ст. Ця фундаментальна монографічна праця Б.О. Тимощука була відзначена спеціальною премією Президії Російської Академії наук.

Навіть короткий огляд досліджень Б.О. Тимощука показує який вагомий внесок зробив він у

вивчення слов'яно-руської археології Буковини. Але цим не обмежується значення його наукової і краєзнавчої діяльності. Розпочавши наприкінці 40-х років роботу у Чернівецькому історико-краєзнавчому музеї, він продовжив її у 60-70-х роках працю у Чернівецькому державному університеті, у відділі історії Північної Буковини та конкретних соціальних досліджень Інституту історії АН УРСР, а з початку 80-х років – у Інституті археології АН СРСР. Таким чином, археологічні матеріали Буковини та їх узагальнення, здійснені впродовж багатьох років Б.О. Тимощуком, стали надбанням європейської історико-археологічної науки.

На жаль, в останні роки Борис Онисимович хворіє, в знаки далися наслідки важких випробувань воєнних років. Але, не дивлячись на це, він підготував і видав у 1999 р. нову цікаву монографію, присвячену східним слов'янам VII-X ст.¹⁸ Книга вміщує матеріали про первісні князіння VIII-IX ст., про виникнення держави у східних слов'ян та про їх світогляд, а також про полюддя у Київській Русі. Таким чином, Наукова діяльність Бориса Онисимовича Тимощука сприяє вирішенню багатьох актуальних проблем слов'яно-руської археології. Разом з цим він чудовий краєзнавець-популяризатор історико-археологічних досліджень. Наукова археологічна школа відомого вченого продовжує відкривати і досліджувати старожитності східних слов'ян і Київської Русі не тільки на території Північної Буковини, а й у інших регіонах України. Серед учнів Бориса Онисимовича доктори і кандидати історичних наук, які гідно, разом з Вчителем, продовжують шукати незвідане й узагальнюють матеріали давньої та середньовічної історії східних слов'ян.

Нехай світла пам'ять про подвижника науки і краєзнавця залишиться у наших серцях.

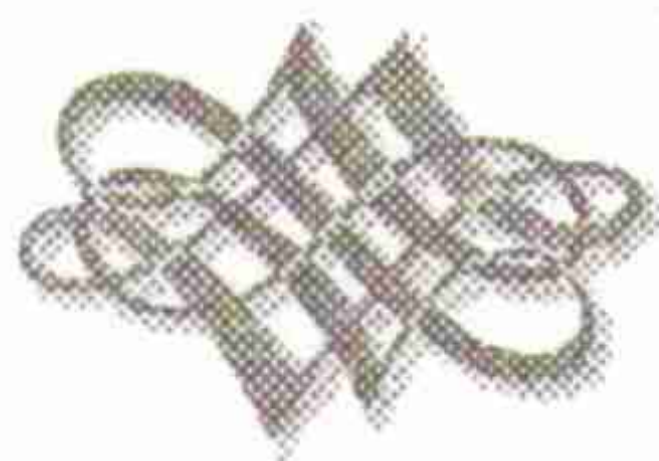
Примітки:

1. Особистість і наукова діяльність Б.О. Тимощука вже привернула до себе увагу. Див. Наприклад: Толочко П.П. Рец. На кн.: Тимощук Б.О. Північна Буковина – земля слов'янська. – Ужгород, 1969//УІЖ. – 1970. – № 7. – С. 148; Винокур І. С. Путь в науку//ИСССР. – 1969. – № 4. – С. 174-176; Масан О. Б.О. Тимощук – визначний дослідник археологічних пам'яток Буковини//З історичного минулого Буковини: Зб. наук. статей. – Чернівці, 1996. – С. 237-246; Масан О., Чеховський І. Чернівці: 1408-1998. – Нариси з історії міста. – Чернівці, 1998. – С. 141-144; Борис Онисимович Тимощук. Бібліографічний показник (До 80-річчя від дня народження). – Упорядники – Ю. В. Мисько, О. М. Масан. Вступна стаття О. М. Масан. – Чернівці, 1999. – 38 с. Пропонувана стаття має своїм завданням ознайомити громадськість України з неординарною особистістю Б. О. Тимощука, з його археологічною і краєзнавчою діяльністю.

2. Тимощук Б. О. Археологічні пам'ятки с. Василева Чернівецької обл.// Археологічні пам'ятки УРСР. – К., 1952. – т. 3. – С. 395-400; Його ж. Розвідка в басейні р. Пруту// Там само. – С. 409-416; Його ж. Розвідки Чернівецького історико – краєзнавчого музею в 1947 р.//Археологічні пам'ятки УРСР. – К. – 1953. – т. 4. – С. 177-178.
3. Тимощук Б. А. Подкарпатские курганы II-V вв. н. э.// Краткие сообщения Института истории материальной культуры. – М., 1953. – Вып. 52. – С. 54-59.
4. Тимощук Б. А. Славянские поселения IX-X вв. на территории Северной Буковины// Краткие сообщения Института истории материальной культуры. – М., 1954. – Вып. 53. – С. 86-90.
5. Логвин Г. Н., Тимощук Б. А. Раскопки древнерусского храма в селе Василеве// Строительство и архитектура. – К., 1960. – № 8. – С. 26-27; Вони ж. Белокаменный храм XII в Василеве// Памятники культуры СССР: Исследования и реставрация. – М., 1961. – Вып. 3. – С. 37-50.

6. Тимощук Б. О. З минулого Хотинської фортеці// Український історичний журнал. – 1963. – № 3. – С. 103-105.
7. Тимощук Б. О. Північна Буковина – земля слов'янська. – Ужгород, 1969. – 192 с.
8. Тимощук Б. О. Слов'янські гради Північної Буковини. – Ужгород, 1975. – 112 с.
9. Тимощук Б. О. Слов'яни Північної Буковини V-IX ст. – Київ, 1976. – 178 с.
10. Винокур І. С., Тимощук Б. О. Давні слов'яни на Дністрі. – Ужгород, 1977. – 112 с.
11. Русанова І. П., Тимощук Б. А. Древнерусское Поднестровье. – Ужгород, 1981. – 140 с.
12. Тимощук Б. О. Давньоруська Буковина. – Київ, 1982. – 206 с.
13. Русанова І. П., Тимощук Б. А. Кодын – славянские поселения V-VIII вв. на р. Прут. – Москва, 1984. – 87 с.
14. Тимощук Б. А. Общинный строй восточных славян VI-X вв. (по археологическим данным северной Буковины): Автореф. дис. доктора исторических наук. – Москва, 1983.
15. Тимощук Б. А. Восточнославянская община VI-X вв. н. э. – Москва, 1990. – 187 с.
16. Русанова І. П., Тимощук Б. А. Языческие святилища древних славян. – Москва, 1993.
17. Тимощук Б. А. Восточные славяне: от общины к городам. – Москва, 1995.
18. Тимощук Б. О. Східні слов'яни VII-X ст. Полюддя, язичництво, початки держави. – Чернівці, 1999. – 175 с.

Всеукраїнська спілка краєзнавців РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ «КРАЄЗНАВСТВО»

Поштова адреса:

01001, Київ, 1,

вул. Грушевського, 4,

тел.: 228-53-05,

229-13-88

Головний редактор

Петро Тронько

перший заступник головного редактора

Анатолій Ситник

заступник головного редактора

Віктор Савчук

заступник головного редактора

Олег Бажан

Редакція залишає за собою право на відбір найцікавіших, оригінальних, художньо-досконалих і суспільно-значимих матеріалів.

При передруку посилання на журнал обов'язкове

Редколегія журналу висловлює вдячність за допомогу при підготовці номеру професору Кам'янець-Подільського державного університету

Рибаку Івану Васильовичу та завідувачу кафедри іноземних мов цього ж університету кандидату філологічних наук Уманець Антоніні Володимирівні.

Здано в набір 10.09.03. Підписано до друку 20.10.03. Формат 60x84/8.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум.друк. арк. 22,78.

Обл. друк. арк. 20,12. Гарнітура Шкільна. Тираж 500. Зам. 3-31.

Друк видавничо-поліграфічної фірми «Абетка»,
32300, Кам'янець-Подільський, вул. Князів Коріатовичів, 9; а/с 83;
тел. (03849) 2-73-84; e-mail: abetka@kr.km.ua.

Свідоцтво від 19.06.01 серія ДК №495